

5.1.2015

דר. רוחמה מרטון

אפרטהייד

"יכול להיות שישנתי בזמן שכל האחרים סבלו?" (ולדימיר, מחכים לגודו, ס. בקט) מוקדש לכל אותם שמתווכחים בלהט על כל סעיף השונה בחוק הדרום-אפריקאי מזה הקיים בישראל. אלה שחשוב להם מאד ההבדל בין דה-יורה לבין דה-פאקטו בחיים כאן. וכן, גם לאלה שכה רוצים לראות כי המשטר שונה בתחומי הקו הירוק מזה שבשטחים הכבושים.

אפרטהייד הינו גוף של חוקים ומדיניות הבא (בין השאר) למנוע ערוב של עמים/גזעים. זו מערכת חברתית ומשפטית הנשענת על משטר של צידוק.
(Boltanski)

מתי התחילו לדבר על אפרטהייד בהקשר למדינת ישראל?

המושג אפרטהייד נקשר במדינת ישראל בשיח הציבורי המקומי והבין-לאומי אחרי שנת 2000, בעיקר בשנת 2002, כאשר החומה/הגדר/קיר-ההפרדה החלה להבנות במקומות שונים בגדה המערבית ובאותו זמן התרבו וגדלו המחסומים ואמצעי חסימה אחרים בתוך שטחי הגדה המערבית אשר גרמו לקומפרטמניזציה גיאוגרפית וחברתית. תנופה גדולה קיבל המונח אפרטהייד בשנת 2006, לאחר פירסום ספרו של הנשיא האמריקאי לשעבר, ג'ימי קרטר: **Palestine: Peace Not Apartheid** (Nov. 2006, Simone & Schuster)

לרוב, אם לא באופן בלעדי, הייתה ההתייחסות אל האפרטהייד כתיאור של המצב בין מדינת ישראל והשטחים הפלסטינים הכבושים.

מפליא הדבר ומעורר שאלות מדוע לא דיברו על האפרטהייד הישראלי, וליתר דיוק, הפנים הישראלי, שנים רבות קודם לכן.

אפרטהייד הינו חלק של המשטר הישראלי. הוא קדם לכיבוש של 1967, והתרחש בתוך גבולות הקו הירוק בכל הנוגע לאוכלוסיה הפלסטינית הישראלית שכונתה "ערביי ישראל". משטר זה התעצם ובא לידי ביטוי מעשי בדרכים נוספות בשטחים הפלסטינים הכבושים מאז 1967 ועד היום. ארחיב בהמשך.

השליטה הישראלית קיימת בין הים לירדן. בכל הטריטוריה הזו ישראל לבדה היא המחוקקת את החוקים הן לגבי יהודים והן לגבי פלסטינים. הדמוקרטיה הפנים-ישראלית מדירה את "ערביי ישראל" מהשתתפות משמעותית בחקיקה

ועושה צחוק מזכות הבחירה שלהם. החוקים והתקנות תומכים בפרקטיקה מתמשכת של הפרדה על בסיס טריטוריאלי ואתני. אנו מדברים על אפרטהייד בארץ השלמה, מהים לנהר. על טריטוריה אחת, שבה חיים שני עמים וממשלה אחת, שנבחרת בידי עם אחד, ומחליטה על גורל ועתיד שני העמים. החנק התכנוני של יישובים פלסטיניים בישראל דומה לזה שבגדה המערבית בעיקר בחוקי ותקנות בניה, תכניות מיתאר ופיתוח.

ההפרדה החברתית בישראל: אזרחים סוג א' יהודים, אזרחים סוג ב' פלסטינים ישראלים, אזרחים סוג ג' פלסטינים שגרים בשטחים הפלסטינים הכבושים, אזרחים סוג ד' מבקשי מקלט, פליטים ומהגרי עבודה. מכל קבוצה כזאת נשללות בדרכים שונות חלקים רבים של זכויות האדם והאזרח. ישנן חלוקות נוספות – מגדריות, עדתיות, דתיות אך לא נעסוק באלה.

עדי אופיר: (משטר זה שאינו אחד, רסלינג 2008) השאלה היא: האזרחות קודמת ללאומיות או להפך? התשובה תלויה במשיב: יהודים לא-ציונים וערבים יענו שהאזרחות קודמת ללאומיות. דתיים יהודים וימניים יענו שהלאומיות קודמת לאזרחות.

בשטחים הפלסטינים הכבושים הפרדה בין יהודים ללא-יהודים חופפת לאזרחים לא-אזרחים: למתנחלים יש זכות הצבעה ולפלסטינים אין, מה שמבטיח את הרוב היהודי-לאומי בכל מערכת בחירות. במצב דמוקרטי – או שלמתנחלים לא הייתה זכות בחירה/הצבעה או שגם לפלסטינים הייתה זכות זו. זה היה משנה את תוצאות הבחירות מרוב שולט יהודי-לאומי בעלי זכויות יתר בכל הנוגע לקרקע, מים, תקציבים, פגיעה בפלסטינים למשהו פוליטי אחר ומונע את המשך המדיניות של התנחלות, אפליה, דיכוי, שליטה בפלסטינים וכל ההיבטים הכלכליים והחברתיים הנובעים ממצב זה. ההפרדה הדינמית הינה טעם הקיום (רזון ד'אטר) של המשטר הציוני ומבטיחה את המשך קיומו. אסור לסיים את ההפרדה כי אז יקרוס המשטר לשני חלקים (שתי מדינות) או שהם יותכו לדבר אחד (מדינה אחת לשני העמים) וגם זה סופו של המשטר. (עדי אופיר)

אפשר להציב שני קטבים: דמוקרטיה מחד ואפרטהייד בקצה השני. (רובינשטיין ויעקובסון, ישראל ומשפחת העמים, 2003).

תנאים ליצירת אפרטהייד:

1. קולוניאליזם ו/או כיבוש ממושך.
2. דעות קדומות גזעניות ולאומניות בציבור כנגד קבוצה אתנית שונה.
3. מערכת חוקים המיישמת את סעיף 2, משטר של צידוק. (Boltansky)

System of legitimized racism + white nationalism, Colonial mentality

פרוט:

1. קולוניאליזם ו/או כיבוש ממושך

גדעון לוי מצטט את הכומר הדרום אפריקאי בריאן בראון, מתנגד האפרטהייד: (הארץ, 2012) "ממד הנישול באפרטהייד - מהאדמה, מהזכויות, מהכבוד, מהלאומיות ומהכוח, של השחורים בדרום אפריקה ושל הפלסטינים בשטחים".

בארצו של בריאן בראון, דרום-אפריקה, הקולוניאליזם הלבן שקדם כרונולוגית לאפרטהייד, פעל לפי העיקרון של "ההתפתחות הנפרדת" של העמים כצידוק להפרדה, אך מטרתו הייתה ביסוס אי-השוויון בין הלבנים לשאינם לבנים על ידי הפרדה באופן פרקטי וחוקי בין העמים ואיסור על "ערבוב" ביניהם. בשנות ה-50 של המאה ה-20 עקר המשטר האפריקני מישוניהם ומאדמתם שחורים, הודים וצבעוניים והועיד את השטח לתועלת ולהתיישבות הלבנים.

בישראל המרכיב הקולוניאלי הינו נישול העם הפלסטיני מאדמתו אשר קיים מתחילת הקמת מדינת ישראל. בישראל ובשטחים הפלסטינים הכבושים אין משתמשים במונח זה של 'התפתחות נפרדת' אלא מצדיקים את עיקרון ההפרדה והנישול בנימוקי ביטחון, שואה והבטחה אלוהית וכן בהגנה על הישות היהודית והם מתממשים בשטח בחסות חוקים, צווים ותקנות ובכוחו של הצבא.

הנישול מהאדמות, מהזכויות האזרחיות ומזכויות אדם מסוימות כמו גם מהלאומיות וסימניה כגון מחיקת שמות מקומות בערבית, התחיל הרבה לפני הכיבוש של 67'. התפיסה המדינית הגזענית-לאומנית היא שכל אדמות המדינה ואדמות הציבור מיועדות באופן בלעדי לצורכי ההתיישבות הישראלית-יהודית.

בחרתי להזכיר את הסיפור של הבדואים בנגב כיוון שהוא מוכר לי מפעילות פוליטית עוד מלפני הקמת עמותת רופאים לזכויות אדם ואשר נמשך בפעילות אינטנסיבית על ידי העמותה לאורך השנים.

ההיסטוריה של נישול הבדואים בנגב החל עם הקמת המדינה ונמשך עד היום. (ראה נספח)

בנוסף, בשנות ה'90 גורשו בדואים בגדה המערבית אל מזבלת אבו-דיס כדי לבנות בשטחי האדמה שהיו שלהם שכונה יהודית במעלה אדומים.

יש עוד הרבה נישולים וגרושים מאדמה של בדואים ושל "ערביי ישראל" בעבר היותר רחוק וגם בעבר הקרוב.

נישול הפלסטינים מאדמותיהם בגדה המערבית ובעבר ברצועת עזה וגם ברמת הגולן אינו צריך הרחבה בפורום זה.

2. דעות קדומות גזעניות ולאומניות בציבור כנגד קבוצה אתנית שונה

גזענות היא עמדה וקיום קשר בין בני אדם ממוצא ביולוגי או אתני ויחוס תכונות אופי וכישורים מנטאליים וקוגניטיביים לקבוצה. ברוב המקרים משתמעת מעמדה זו עליונותה של הקבוצה החזקה על קבוצה אחרת והיא משמשת צידוק וסיבה לפרקטיקות והתבטאויות שעיקרם העדפת הקבוצה על האחרת.

תקצר היריעה מלפרט את כל הדעות הקדומות הגזעניות והלאומניות בציבור הישראלי-יהודי כנגד האוכלוסייה הפלסטינית. אביא כאן חלק מהן.

- במשאל של המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013, השיבו 64.3% מהיהודים כי לדעתם עם ישראל הוא העם הנבחר.

- "הערבים" מצטיירים בספרות הילדים בעברית כחשוכים, בורים, פרימיטיביים, מלוכלכים, שקרנים, בוגדניים ומסוכנים. (ממחקר של פרופ. אדיר כהן משנת 1985). לימים החליפה את המילים טרוריסטים ומחבלים את המילה מסוכנים. הבוז והפחד מפני "הערבי" אצל ילדי ישראל היהודים מתחילים בספרות הילדים, בדת ובתרבות הישראלית-יהודית.

- כתובות של "מוות לערבים" על קירות ומכוניות. קריאה כזו נשמעת כמעט בכל משחק כדור רגל, לעתים בקהל של 20.000 צופים.

- בית"ר ירושלים לא שוכרת שחקני כדור רגל ערבים.

- הרבה מאד פעולות אלימות נגד פלסטינים נעשות על ידי מתנחלים בשם הכולל "תג מחיר": חבלה בגוף וברכוש כולל שריפת מסגדים, מלווים ב'כתובות נאצה' בלשון המדיה, שאינן אלא ביטויי גזענות אלימה כלפי ערבים.

- בדצמבר 2010 פרסם הרב שמואל אליהו פסק הלכה בצירוף חתימותיהם של עוד כחמישים רבני ערים, ובשלב מאוחר יותר חתמו על המכתב למעלה מ-300 רבנים דתיים לאומים וחרדים, ורבני "המטה להצלת העם והארץ" האוסר על מכירת או השכרת מגורים לערבים.

- בנובמבר 2013 החליט היועץ המשפטי לממשלה וינשטיין שלא לפתוח בחקירה בעקבות פסק ההלכה שפרסם הרב אליהו, שבמרכזו איסור מכירה והשכרה של דירות בצפת לתושבים שאינם יהודים.

- מרדכי קידר, מרצה לערבית באוניברסיטת בר-אילן מציע לאנוס אחיות ואמהות של טרוריסטים ערבים כשהוא מסתמך כמומחה על היכרותו והבנתו את המנטאליות והתרבות הערבית. 1.7.2014

וזאת בשעה שישראל רואה עצמה נאורה ודמוקרטית. "וילה בג'ונגל" כדבריו של

גזענות, אלימות ויחס משפיל דוח הוועד הציבורי נגד עינויים (אפריל 2001):
"על מדינת ישראל להכיר בכך שמערכות אכיפת החוק שבה לוקות בגזענות ממוסדת. זו השתקפה, בעת אירועי ספטמבר-אוקטובר 2000, בגילויים מכוערים ומפושטים של אלימות והשפלה, אך היא מתקיימת גם בצורות גלויות פחות של חקיקה, תקנות והליכים המפלים למעשה אזרחים אלה".
את הביטוי גזענות ממוסדת (institutionalised racism) טבעה ועדת חקירה בריטית, שבדקה את החקירה המשטרתית בעקבות רציחתו של צעיר אפרו-קריבי, סטיבן לורנס, ב-1993.

יש להכיר באופן חד-משמעי בקיומה של גזענות ממוסדת ובמאפייניה לפני שניתן יהיה להתמודד עמה. זה נכון לגבי משטרת ישראל, לצבא, לבתי המשפט הצבאיים, לרשויות הכליאה, לרשויות מקומיות, הרבנות ואפילו לבתי המשפט.

הבג"ץ משמש כעין בד"ץ של משטר הכיבוש: עו"ד מיכאל ספרד: בג"ץ הוא לא של הימין או של השמאל, בג"ץ הוא של הכיבוש.

בקרב על התודעה מעניקה מערכת המשפט לעוול הגזעני לגיטימציה חיונית. בשלושים השנים הראשונות של הכיבוש אישר בג"ץ שוב ושוב את הצעדים הקשים ביותר של פגיעה בזכויות אדם: גירוש, הריסת בתים, מעצרים מנהליים, עינויים, הגבלות על חופש התנועה, תנאי כליאה קשים, הפקעת קרקעות, שלילת תושבות ועוד. בג"ץ נתן גם חותמת הכשר לצעדי הסיפוח של ישראל: הקמת התנחלויות בתואנה ביטחונית, גירושם של הבדווים ממה שיהיה ל'חבל ימית', הפקעת קרקע לסלילת כביש שיקצר את הנסיעה ממרכז ישראל לכיוון הגבול עם ירדן, הטלת מע"מ בשטחים כדי להגן על הסוחרים הישראליים, החלת המשפט הישראלי בירושלים המזרחית וברמת הגולן, החזקת אסירים פלסטינים בבתי כלא בתחום ישראל ועוד. (יוסי וולפסון, מצד שני, 2007)

למעשה הסעיף השני והשלישי קשורים זה בזה ומזינים זה את זה. במלים אחרות – צריך שבחברה ובממשל של הכובשים יהיו דעות קדומות מושרשות ויחס גזעני כלפי החברה הכבושה. ההפרדה ושאר חוקי האפליה, הנישול והגזל מקבלים את צידוקם מכוחם של הרגשת העליונות והגזענות של השליטים וכך נוצרת הדינמיקה של משטר צידוק. החוק הוא תוצאה של משטר הצידוק.

3. מערכת חוקים המיישמת את סעיף 2, משטר של צידוק
system of legitimized racism + (white nationalism) Colonial mentality

המנטאליות הקולוניאלית הינה מערכת של דעות וחוקים העוסקים בזכויות-יתר של החזקים הכובשים כנגד החלשים הנכבשים. בתשתיתה נמצאת הנחת היסוד של "The West is the best" – והיא נעזרת במערכת חוקים ותקנות של החזקים הדואגת להשאיר את החלשים במצב מוחלש: אתם תתנו לנו כל מה שיש לכם – משאבי טבע וכוח אדם – ואנחנו ניתן לכם את מה שאתם צריכים, לדעתנו: מימשל, תשתיות, שרותי חינוך ובריאות וכו'. הכובשים, בדרך כלל, דואגים מעט מאד, אם בכלל, לתרבות הנכבשים ורואים (וגם כופים) את עצמם ואת תרבותם כמודל ומופת מצטיין. (לא מוצאת את המקור)

בן גוריון: (הארץ, 17.11.1967) "התושבים הערבים של הגדה המערבית ורצועת עזה... ירוו נחת מהממשל הישראלי... על רמת החיים, החינוך והבריאות שתעלה (בזכות ההתנחלות הישראלית) בלי ספק."

דה-יורה ודה-פאקטו:

המסורת הבן-גוריונית הייתה כי למעט חוקים ספורים כמו חוק השבות וחוק נכסי נפקדים אין לחוקק חוקי אפליה אתנית וזאת כדי לשמור על הצגת ישראל בעולם כמדינה דמוקרטית. את מלאכת האפליה האתנית עשו הרשות המבצעת והרשות השופטת.

הוראות מינהל מקרקעי ישראל שמרו בפועל על 'ניקיון' הישוב הכפרי מערבים ובכך נשמר גם ניקיון החוק הישראלי. אין חוק המעיד על ממשל צבאי שחל רק על האוכלוסייה הערבית עד 1966. אין חוק ישראלי אתני ישיר האומר שעל הגדה המערבית מוחל ממשל צבאי וכן על המצור המתמשך על רצועת עזה. הצבא והרשות השופטת עושים את העבודה.

עיגון האפליה האתנית בחוק המוצע כעת, חוק הלאום, הוא המשך אותה פרקטיקה אך הפעם גם באופן חוקי. דומה למשטר האפרטהייד בדרום אפריקה בזמנו.

המערכת השילטונית נותנת לבוש של חוק לדעות הקדומות והגזעניות ובכך היא יוצקת את הגזענות והאפליה לתבנית של משטר אפרטהייד.

חקיקת ההפרדה בנושאי הליבה החלה מיד לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק בין מדינת ישראל ומדינות ערב השכנות, החל מחוק נכסי נפקדים בשנת 1950 והמשכה בחוק השבות, 1950; חוק מעמד ההסתדרות הציונית העולמית/ הסוכנות היהודית לארץ ישראל, 1952; חוק הקרן הקיימת לישראל (קק"ל), 1953; האמנות בין ממשלת ישראל לבין ההסתדרות הציונית והסוכנות

היהודית, 1954; חוק יסוד מקרקעי ישראל, 1960; חוק מקרקעי ישראל, 1960; חוק מינהל מקרקעי ישראל, 1960; אמנה בין ממשלת ישראל לבין הקק"ל, 1961; חוק ההתיישבות החקלאית (סייגים לשימוש בקרקע חקלאית ובמים), 1967; ועוד.

חוק "אזורי הקבוצות" הדרום אפריקאי (1950) מועתק אל ספר החוקים הישראלי: המקבילה הישראלית היא חוק "ועדות הקבלה": ערבי לא יוכל עוד לרכוש קרקע, לבנות בית או אפילו לשכור דירה, ביישובים שבהם מתגוררים עד חמישה בתי אב שלא ירצו בו. על פי בדיקת ארגון עדאלה, החוק "יגן" על 68.3% מכלל היישובים בישראל מפני 'ערבוב'. "ישראל מגדירה את גבולותיה של האוטונומיה הערבית ובאמצעות חוקי האפרטהייד היא מעניקה למיעוט הערבי מעמד חוקי של מובלעת מופחתת זכויות". (צבי בראל, הארץ, 31.10.2010)

חוק האזרחות, חוק בעל אותו שם חוקק בנירנברג, גרמניה, ספטמבר 1935, המקנה אזרחות גרמנית לארים בלבד. החוק בישראל מונע מבני זוג פלסטינים של אזרחים ישראלים לקבל אזרחות ישראלית. בג"ץ אישר חוק זה.

חוק השבות, מאפשר הגירה חופשית לישראל של כל יהודי מכל מקום בעולם, אך אינו מאפשר הגירת ערבים או יוצאי לאומים אחרים. פלסטינים ילידי ירושלים אשר שהו תקופה ממושכת בחו"ל מנועים על פי חוק לחזור לעירם. נכון גם לגבי התושבים הדרוזים של רמת הגולן.

חוק יסוד: מדינת הלאום של העם היהודי הוצע ע"י החכ"ם דיכטר ואלקין ב-9.2011 וחזר והוצע בשינוי מה ע"י החכ"ם לוין ושקד ב-2013. עדיין בדין. על חוק זה נכתב בכותרת מאמר מערכת של עיתון הארץ מ-30.5.2013: חוק יסוד אפרטהייד: "...אם יתקבל, תוכל ישראל לשאת בגאון את התואר "מדינה יהודית וגזענית"... לוין מציע, בין היתר, לחייב בניית יישובים ליהודים, בעוד בניית יישובים לערבים היא בבחינת רשות בלבד; לפסול את הערבית כשפה רשמית ולחייב את בתי המשפט להעדיף בפסיקתם את הזהות היהודית בשאלות של דת ומדינה. כלומר, להעדיף את "היהודית" על "הדמוקרטית" בהגדרה של המדינה. הערבים ייהנו לכל היותר ממעמד של מיעוט נסבל באופציה להפיכתם בהמשך למיעוט בלתי נסבל, שיש לסלקו כי הוא מקלקל בנוכחותו את טוהר יהדותה של המדינה".

החוק רק מסתיר את הגזענות בשם הדמוקרטיה. הגזענות מוצאת את הרזון ד'אטר שלה באמצעות משטר הצידוק; נאורים מול חשוכים. הנאורות מתגוננת נגד החשכה ומרגישה נרדפת ומאוימת. כל הפרדה היא בעצם סוג של הגנה.

המעשים הנוראיים שנעשים הינם מוצדקים מכוחה של ההגנה העצמית, שהיא הפריווילגיה הנצחית של מי שמרגיש עצמו קרוב. על בסיס זה נוצרו חוקים ותקנות של החברה השולטת אשר מטרתם היא להחליש ולנצל את החברה הכבושה ולדאוג לכך שהדינאמיקה הזו תתמיד ותתמשך. קיים כאן מעגל קסמים (לופ) כי חוקי האפליה והניצול גם מעודדים וגם מכתיבים גזענות. הגזענות הממוסדת הינה פרויקט שלטוני בלתי פוסק ההולך ומתעצם בדרך כלל. הפרדה בין הכובש לנכבש באמצעים חוקיים ופרקטיים הכוללת עריצות, היא אחת הדרכים להשגת מטרות אלה.

משטר צידוק: צורך ביטחוני

(גדעון לוי, 2012), האלימות הראשונית, הממסדית, הייתה בשני המקרים של המשטר. אלימות הקונגרס הלאומי האפריקאי והארגון לשחרור פלסטין באו בתגובה.

באמצע שנות ה'90 (הסכמי אוסלו), שנים בהן היו פיגועי התאבדות ורצח אזרחים יהודים-ישראלים הופיעה המדיניות של "הפרדה ביטחונית". ההפרדה הייתה בשני מישורים עיקריים: הפרדה גיאוגרפית שהתבטאה בהקמת גדר/חומת הפרדה בנוסף למחסומים פנימיים בגדה המערבית וברצועת עזה, והפרדה כלכלית: הפרדת השלטון הישראלי מהאחריות השלטונית לפלסטינים. כלומר, אי נשיאה בעול הכלכלי הכרוך בכיבוש.

ההפרדה "הביטחונית" גורמת לכך שהרוב הגדול של אזרחי ישראל היהודים אינם רואים עצמם כנמצאים במשטר של כיבוש ואפרטהייד. להפך, הם גאים במשטר הדמוקרטי במדינתם ואינם מזהים את משטר הכיבוש כחלק מהמשטר "שלהם". מבחינתם מדיניות ההפרדה אינה אלא כורח/צורך ביטחוני שנועד להגן עליהם מפני הטרור הפלסטיני. וכמו שראינו קודם – הפלסטינים כציבור נתפסים כאויב מסוכן וטרוריסטי אם בתוך ישראל ואם בשטחים הפלסטינים הכבושים.

משטר צידוק: ההפרדה כאמצעי של שמירת הזהות היהודית.

א.ב. יהושע: "הקונצנזוס בדבר עיקרון ההפרדה נוצר ב 1996 ונתפס כצורך להגנה על הזהות. הפרדה אזרחית בין יהודים ללא יהודים והפרדה קונקרטיית".

ההפרדה נתפסת כתנאי לעצם קיומו של הלאום (היהודי) כישות מדינית ופוליטית. ההפרדה הינה פעולה רצופה והיא בעלת אופי דינמי. קווי ההפרדה משתנים תדיר אבל לא העיקרון. יש כאן דמיון למשטר האפרטהייד בדרום-אפריקה למרות שאינו העתק שלו. משטר ההפרדה אמור להבטיח את ההגדרה

העצמית של העם היהודי. הוא מבסס את העדיפות החוקתית של יהודים על לא-יהודים ומרחיק את הלא-יהודים מהספירה השלטונית.

"הרוב האתני השלטוני אינו מובטח ועל כן זה פרויקט שלטוני מתמשך: העברה של יותר ויותר משאבים, בעיקר קרקע, מהמיעוט לרוב". (אורן יפתחאל).

מדובר על נישול הפלסטינים מאדמתם באמצעים שונים גם בתוך הקו הירוק וגם בשטחים הכבושים. כך הרוב משמר ומעצים את הנחיתות המובנית של הפלסטינים כמיעוט נגזל וזה עיקרון מכונן של המשטר ושל האידיאולוגיה הציונית. כל ממשלות ישראל שמרו וקיימו עיקרון זה המונע דמוקרטיזציה של השליטה ועל כן תהליך זוחל זה הינו גרעין ההתגבשות של משטר אפרטהייד משני צידי הקו הירוק.

מגמת חקיקה לאומנית-גזענית מוגברת אפיינה את הכנסת משנת 2009 ואילך אשר מטרתה לשמר רוב יהודי בישראל וגם למנוע מ"ערביי ישראל" ביטוי לאומיות ערבית-פלסטינית. מדובר ב"חוק הנכבה", האוסר על מוסדות של "ערביי ישראל" לציין את יום הנכבה של 1948, חוק "ועדות הקבלה" שנועד למנוע צרוף ערבים (וזרים אחרים) ליישובים קהילתיים אשר אושר גם בבג"ץ, "חוק הנאמנות" לישראל כמדינה יהודית וציונית, של א. ליברמן, ו"חוק האזרחות". (ראה לעיל).

וכן (ספ. 2014): הצעתו של שר החקלאות יאיר שמיר להגביל את הילודה של הבדואים הישראלים.

אפרטהייד בשטחים הפלסטינים הכבושים:

עד אמצע שנות ה'90 הפעולה השלטונית הישראלית התמקדה בקולוניזציה של השטחים הפלסטיניים הכבושים בצורת סיפוח זוחל והשתלטות על אדמות פלסטיניות ועל מקורות המים. הקמת התנחלויות של יהודים בגדה המערבית וברצועת עזה בעבר, הייתה הביטוי הממשי של מדיניות זו. ההתנחלויות קיבלו תמריצים כלכליים ממשלתיים, חיבור מידי לתשתיות מים וחשמל, סלילת כבישים, כל אלה נשללים למעשה ועל פי חוק מאזרחי ישראל הבדואים בכפרים הלא מוכרים. השתלטות על שוק המצרכים הפלסטיני ושימוש נרחב בכוח אדם פלסטיני זול. הצבא עומד לשרות המתנחלים בשמירה על ביטחונם, בלווי צמוד של כוחות ביטחון לילדיהם ההולכים למוסדות לימוד.

הקמת ההתנחלויות ותפיסת קרקעות בגדה המערבית לשם כך, הוצדקו בשנות ה-70 וה-80 כצעדים ביטחוניים הכרחיים, באשר צורכי הביטחון של המדינה הכובשת הם שיקול של המפקד הצבאי בשטח הכבוש. מאז דבקה ישראל בעמדה שצורכי הביטחון של המדינה כוללים גם את ההגנה על ביטחונם של המתנחלים וההתנחלויות ועל האינטרסים שלהם, ומצדיקים פגיעה בזכויות

הפלסטינים. מכאן יוצא כי הפלסטינים נפגעים פגיעה כפולה: מעצם הקמת ההתנחלויות בלב השטח הכבוש, ומהצעדים הננקטים על מנת להגן על ביטחונם ועל אורחות חייהם של המתנחלים.

אחד ממאפייניו הבולטים של השלטון הצבאי הישראלי בגדה המערבית הוא יצירתו ופיתוחו של **משטר משפטי רשמי וממוסד של שתי מערכות חוק ומשפט נפרדות על בסיס אתני-לאומי**. ישיבתם ארוכת השנים של אזרחי מדינת ישראל, הכוח הכובש, בהתנחלויות בלב השטח הכבוש – שהיא כשלעצמה נוגדת את המשפט הבינלאומי – הובילה לאפליה שיטתית, המעוגנת בחקיקה ובפסיקה, ומשפיעה על כל היבט בחייהם של התושבים הפלסטינים בגדה המערבית. (דוח האגודה 2014)

בגדה המערבית נוצרו שני סוגים של יישובים: ערים וכפרים פלסטיניים, הכפופים לחוק הירדני ולפקודות הצבאיות, ומועצות מקומיות ואזוריות יהודיות, הכפופות לחוק הישראלי ונהנות מההטבות ומהתקציבים שמקנה החקיקה הישראלית.

כך, בתהליך הדרגתי אשר נמשך על פני כמעט חמישה עשורים, הוחלה על המתנחלים בגדה המערבית מערכת המשפט הישראלית כמעט בכללותה, בעוד התושבים הפלסטינים החיים באותו שטח נותרו כפופים למערכת המשפט הצבאית. לכפילות הדינים תחת השלטון הישראלי בגדה המערבית יש משמעות מרחיקות לכת מבחינת זכויותיהם של התושבים הפלסטינים וחיי היום-יום שלהם. ככלל, התחיקה הצבאית שלהם כפופים מחמירה בהרבה מן החקיקה הישראלית החלה על המתנחלים, והאפליה נוגעת כמעט בכל תחומי החיים.

הדין הפלילי הוא אחד התחומים שבהם ההבדלים בין שתי מערכות המשפט ניכרים מאוד, והשלכותיהם על זכויות היסוד, ובעיקר על הזכות לחירות, הן משמעותיות ביותר. זהותו הלאומית של החשוד או הנאשם היא הקובעת איזה דין יחול עליו, ולמי תהיה סמכות השיפוט בעניינו. בכל שלב משלבי מיצוי הדין – החל במעצר הראשוני, דרך ההעמדה לדין וכלה בענישה – מופלים הפלסטינים ביחס לישראלים. הדבר נכון גם לגבי בגירים וגם לגבי קטינים. מערכות האכיפה של **חוקי התנועה** אף הן נפרדות ומפלות כלפי הפלסטינים – גם בהיקף האכיפה וגם בחומרת הענישה.

בתחום התכנון והבנייה קיימת הפרדה חקיקתית ומוסדית בין מערכות התכנון של ישראלים ופלסטינים. הפרדה זו מאפשרת את מימוש המדיניות של עידוד בנייה בהתנחלויות והקפאתה ביישובים פלסטיניים.

חופש התנועה הוא תנאי הכרחי למימושן של מרבית זכויות היסוד. בגדה המערבית חופש התנועה של אדם נגזרת משיוכו הלאומי. מזה יותר מעשור מוטלות על הפלסטינים הגבלות תנועה הכוללות בין היתר מחסומים, חסימות, גדר הפרדה ואיסורי תנועה. הגבלות אלה מקשות על תנועתם בין אזורים השונים של הגדה ובתוך כל אזור. לעומת זאת, תנועתם של ישראלים מותרת כמעט ללא הגבלה במרבית שטחה של הגדה.

הגבלות על המעבר בין עזה לגדה ועל העתקת המגורים לגדה פוגעים בזכותם של הפלסטינים לבחור את מקום מגוריהם ולקיים חיי משפחה.

לסיכום: ההפרדה בין הדינים שלהם כפופות שתי האוכלוסיות מלווה באפליה ברורה נגד הפלסטינים בכל תחומי החיים: הם כפופים להסדרים פליליים מחמירים הרבה יותר הפוגעים בזכויות היסוד שלהם; הם אינם זוכים להשתתף בהליכי התכנון והבנייה הנוגעים להם, והאכיפה בתחום זה חמורה יותר כלפיהם; הם מנושלים מאדמותיהם באמצעות משטר ההיתרים; חופש התנועה שלהם נפגע; וחופש הביטוי שלהם מוגבל. אפליה משפטית זו מפרה את הנורמות הבסיסיות של שיטת המשפט המודרנית, את דיני התפיסה הלוחמתית ואת משפט זכויות האדם הבינלאומי. (דוח האגודה 2014) בכל תחומי החיים הנ"ל אין לתושבים הפלסטינים בשטחים הכבושים זכות או אפשרות להביע את רצונם ולהשפיע על המערכת המחוקקת והמבצעת.

לדעתה של חנה ארדנט (יסודות הטוטאליטריות) הזכות הפוליטית חשובה יותר מהזכות לקניין או לחופש ממחסור. לדעתה, בני אדם יכולים לקיים חיים חפשיים ומוסריים רק בהיותם חלק מקהילה פוליטית. הכיבוש פוגע בזכות החשובה ביותר: הזכות הפוליטית והחופש להשפיע על מצבך ומצב החברה. עבדים, גם אם באופן דמיוני, תנאי מחייתם טובים הינם אנשים שאין להם חיים ואין להם קול בספירה הציבורית, כלומר בספירה הפוליטית, וזהו ההבדל העקרוני ביותר כי זה בדיוק מה שמשטר הכיבוש אינו מאפשר על ידי שלילת זכות ההצבעה מהפלסטינים בשטחים הכבושים תוך כדי הכפפתם לחוק הישראלי. במדינת ישראל השלטון מבסס את העדיפות החוקתית של יהודים על לא-יהודים ומרחיק את הלא-יהודים מהספירה השלטונית.

נספח: אפרטהייד - בדואים

היחס האפרטהייד של מדינת ישראל לבדואים התחיל עם קום המדינה. בספרו האוטוביוגרפי "אבני דרך" כתב משה דיין: (עידנים, 1976)
"בעית הבדווים הייתה מורכבת. שלא ככפריים, חזרו רובם, בשעת המלחמה [1948 ר.מ.] ולאחריה, לאזורי מגוריהם [שימו לב שדיין מודה שזה אזור מגוריהם ר.מ.] מתוך שיקולי בטחון והתישבות [הכוונה של יהודים ר.מ.] הוחלט לפנות את הנגב המערבי, הסמוך לרצועת עזה, מיושביו ולרכזם ממזרח ומדרום לבאר-שבע". הצידוק השלטוני כאן על-פי משה דיין, המקובל על קובעי המדיניות, הוא ביטחון ואדמה ליהודים.

הסגרגציה הגיאוגרפית של הבדווים קשורה לסגרגציה הכלכלית והחברתית: בנוסף לגזילת האדמות היא משמרת את מצב העוני של הבדואים על ידי קשיים ניכרים בנגישות לחינוך סביר ולעבודה שיאפשרו התקדמות בחיים. למעשה אין כמעט מוביליות מן הכפרים הלא מוכרים ליושבים אחרים. המוביליות היחידה שהמדינה לא רק מאפשרת אלא דורשת, היא אל "יישובי הקבע" – שהינן עיירות השוללות מהם את דרך חייהם הכפרית אך גם לא מאפשרת חיים עירוניים ואין בהם איזורי תעשייה ותעסוקה. וכך הפכו אותן עיירות למוקדי אבטלה ופשע. דוגמא הממחישה את הכוונה שהעיירות נועדו לשמירת אי-המוביליות, לגזילת האדמות ולסגרגרצית הבדואים משאר תושבי ישראל היא העובדה כי כאשר רכבת ישראל מתחילה לקשר את דרום הארץ עם מרכזה, הרכבת מציבה תחנה ביישוב היהודי העשיר להבים, מספר תושבים 6000, ולא ברהט, מספר תושבים 50.000.
מגוון האפשרויות של סוגי התיישבות לתושבים יהודים גדול – ערים, עיירות, קיבוצים, מושבים, חוות בודדים. האפשרות היחידה שהשלטונות נתנו לבדווים היא עיירה.

" הזכות לקורת גג ולדיור הולם, הזכות ליהנות מתשתיות ומשירותים בסיסיים, הזכות לתכנון ראוי ולקבלת החלטות על אופיו העתידי של היישוב. גם הזכות לבחור באורח חיים כפרי או עירוני, זכות העומדת לכל אזרח אחר במדינה, נשללת מתושבי הכפרים הבדואים הלא מוכרים..."(במקום)

בשנות ה'90 גורשו בדואים בגדה המערבית אל מזבלת אבו-דיס כדי לבנות בשטחי האדמה שהיו שלהם שכונה יהודית במעלה אדומים.

הצעות לפעילות:

1. איך אנחנו מתקדמים בנושא האפרטהייד?
2. הכנסת האפרטהייד לתכנית האסטרטגיה.
3. קבוצת חשיבה מורכבת מהנהלה וצוות שתתכנן עוד דיונים לעומק ותכניות פעולה.
4. אם מסכימים שיש אפרטהייד וניסיון להפריד בין קבוצות וכו', הארגון צריך להחליט שהוא משקיע מאמצים רבים יותר בפעולות חיבור (כניגוד להפרדה). זוהי מעין "התנגדות ארגונית סמלית" למצב הקיים. בעוד היום המצב הקיים הוא שהפעולות הן כאות סולידריות נגד הכיבוש, צריך להרחיב את המנעד ולבחון כיצד הפעולות האלו יכולות לסמל עבודה כנגד משטר ההפרדה.
5. מאחר וקיים מרחב אחד - ומאחר ויש לרל"א תוכנית אסטרטגית על הפרק בשנה הקרובה, צריך לחשוב ברצינות על חזרה למקורות הארגון הן במהות והן בשם - "רופאים ישראלים פלסטינים לזכויות אדם" הקמת ארגון אחות ברמאללה? הנהלה שיהיו חברים בה גם פלסטינים מהגדה ועזה? הכרזה על ארגון שפועל בכל המרחב ונאבק הן נגד עוולות ממשלת ישראל אך גם נגד עוולות קבלן המשנה שלה - דהיינו הרשות הפלסטינית?
6. הארגון צריך לגבש את עמדתו על הרשות הפלסטינית ולדבר עם כך גם עם ארגונים אחרים - ישראלים ופלסטינים. האם הרשות היא שחקן לגיטימי? האם טיפול רפואי שנמנע מתושב שטח A הוא באחריות ישראל או באחריות הרשות? וממי דורשים אחריות ועל בסיס איזה מסגרת המשפטית? (או שאולי מוותרים על מסגרת משפטית)
7. עוד צריך לחשוב על המבנה הארגוני ועל הפעילות של מחלקת תושבים - אם האפרטהייד הוא גם פנימה (גבולות 67) ומופנה נגד פלסטינים אזרחי המדינה ונגד בדואים - הרי שגם מחלקת תושבים צריכה להתחיל לעבוד על הנושא של פערים בבריאות, אפליה וכו' תחת אותו קונטקסט.
8. לגבי בג"צ - לאור מה שנאמר בטקסט - האם ממשיכים לפנות אליו בכלל? האם רק בנושאים מסויימים?

דר. רוחמה מרטון